

АРХЕОГРАФСКИ
ПРИЛОЗИ

43

NATIONAL LIBRARY OF SERBIA
ARCHEOGRAPHICAL DEPARTMENT

ARCHEOGRAPHICAL PAPERS

43

Belgrade 2021

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ
ОДЕЉЕЊЕ ЗА АРХЕОГРАФИЈУ

АРХЕОГРАФСКИ
ПРИЛОЗИ

43

Београд, 2021

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

ВЛАДИМИР ПИШТАЛО, главни и одговорни уредник (Београд)
Проф. др ТАТЈАНА СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ, уредник (Београд)
Др ВЛАДАН ТРИЈИЋ, секретар Одбора (Београд)
Проф. др АКСИНИЈА ДЖУРОВА, инострани члан САНУ (Софија)
АНАТОЛИЈ ТУРИЛОВ, инострани члан САНУ (Москва)
РАДОМАН СТАНКОВИЋ (Београд)
Др ЈАСМИНА НЕДЕЉКОВИЋ (Београд)
Доц. др ДРАГАНА НОВАКОВ (Београд)
Др ДРАГАН ПУРЕШИЋ (Београд)

EDITORIAL BOARD

VLADIMIR PIŠTALO, editor-in-chief (Belgrade)
TATJANA SUBOTIN-GOLUBOVIĆ, Ph.D. Associate Professor, editor (Belgrade)
VLADAN TRIJIĆ, Ph.D. secretary of the Board (Belgrade)
AKSINIJA DŽUROVA, SASA foreign member (Sofia)
ANATOLY TURILOV, SASA foreign member (Moscow)
RADOMAN STANKOVIĆ (Belgrade)
JASMINA NEDELJKOVIĆ, Ph.D. (Belgrade)
DRAGANA NOVAKOV, Ph.D. Assistant Professor (Belgrade)
DRAGAN PUREŠIĆ, Ph.D. (Belgrade)

РЕЦЕНЗЕНТИ

Проф. др ТАТЈАНА СУБОТИН-ГОЛУБОВИЋ
Др НЕДЕЉКО РАДОСАВЉЕВИЋ, научни саветник
Др ВЛАДАН ТРИЈИЋ, археограф саветник
Мр ДУШИЦА ГРБИЋ, библиотекар саветник

REVIEWERS

TATJANA SUBOTIN-GOLUBOVIĆ, Ph.D. Professor
NEDELJKO RADOSAVLJEVIĆ, Ph.D., Principal Research Fellow
VLADAN TRIJIĆ, Ph.D., Archeographer Advisor
DUŠICA GRBIĆ, MA, Library Advisor

Публиковање овог броја *АРХЕОГРАФСКИХ ПРИЛОГА* остварено је уз финансијску помоћ
Министарства културе и информисања Републике Србије

САДРЖАЈ/CONTENTS

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

<i>Татјана Судбојин-Голубовић</i> АВЕРКИЈЕВ ПАНАГИРИК ПРЕПИСАН У ДОБРУНУ 1615. ГОДИНЕ	11
<i>Tatjana Subotin-Golubović</i> AVERKIJÉ'S PANEGYRIC COPIED AT THE DOBRUN MONASTERY IN 1615.....	26
<i>Љиљана И. Пузовић</i> КЊИГЕ ЗА УПИСИВАЊЕ ЦРКВЕНИХ ПРИЛОГА ИЗ БИБЛИОТЕКЕ СРПСКЕ ПРАВОСЛАВНЕ ЕПАРХИЈЕ БУДИМСКЕ У СЕНТАНДРЕЈИ	27
<i>Ljiljana I. Puzović</i> BOOKS FOR INSCRIBING DONORS AND DONATIONS FROM THE LIBRARY OF THE SERBIAN ORTHODOX EPARCHY OF BUDA IN SZENTENDRE.....	72
<i>Милена Марџиновић</i> ЗБОРНИК ПИСАМА МИТРОПОЛИТА ДАНИЛА, САВЕ И ВАСИЛИЈА ПЕТРОВИЋА У РУКОПИСУ ИЗ БИБЛИОТЕКЕ ЦЕТИЊСКОГ МАНАСТИРА	81
<i>Milena Martinović</i> COLLECTION OF THE LETTERS OF METROPOLITANS DANILO, SAVA AND VASILJE PETROVIĆ IN A MANUSCRIPT FROM THE LIBRARY OF THE CETINJE MONASTERY.....	91
<i>Љубодраг Обровачки</i> ПОМЕНИК СЕЛА ЂУРАКОВЦА ИЗ ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ 18. ВЕКА	107
<i>Ljubodrag Obrovački</i> ROMENIK (BEADROLL) OF THE VILLAGE OF ĐURAKOVAC FROM THE OTHER HALF 18 TH CENTURY.....	114
<i>Владимир Радовановић</i> ПОЧЕЦИ РАДА РАДОСЛАВА ГРУЈИЋА НА ПРИКУПЉАЊУ И ОБРАДИ СТАРОГ СРПСКОГ КЊИЖНОГ НАСЛЕЂА.....	121
<i>Vladimir Radovanović</i> THE BEGINNINGS OF RADOSLAV GRUJIĆ'S WORK ON THE COLLECTION AND TREATMENT OF EARLY SERBIAN LITERARY HERITAGE	141

ПОЧЕЦИ РАДА РАДОСЛАВА ГРУЈИЋА НА ПРИКУПЉАЊУ
И ОБРАДИ СТАРОГ СРПСКОГ КЊИЖНОГ НАСЛЕЂА

ВЛАДИМИР РАДОВАНОВИЋ*

Айсѝраќиј: У раду се разматрају почечи недовољно познатог доприноса проф. др Радослава Грујића прикупљању и обради српских рукописних и старих штампаних књига. Уз кратак осврт на стање српске археологије у то време, као и на Грујићеву биографију, нагласак је на његовој делатности на тлу Аустроугарске, након што је постао свештеник у Бјеловару. Текст се делимично заснива на необјављеној архивској грађи.

Кључне речи: Радослав Грујић, рукописне књиге, старе штампане књиге, археографски опис, Пакрац, Бјеловар, епископ пакрачки Мирон, Варајдински генералат

Још је свестрани и даровити Захарија Орфелин у предговору *Славно-сербској маџазина* истакао прикупљање и описивање „древности серпскога народа” као један од важнијих задатака његовог доба.¹ Ипак, почечи организованог прикупљања и проучавања српске рукописне баштине везују се за 19. век. У то доба политичког и културног успона међу истраживачима јача интересовање за старо књижно наслеђе српског народа. Познати су примери страних истраживача, путописаца, државних чиновника и авантуриста који су остављали белешке о старим књигама, а било је и немало примера њиховог одношења.² Посебно је велики број научника руског порекла походио српски манастир Хиландар на Светој Гори и његову веома богату, тада још увек несређену рукописну збирку. Захваљујући српској држави и њеним установама, Хиландар посећује и све већи број домаћих истраживача

* Ђакон Владимир Радовановић, Музеј Српске православне цркве, Београд, muzejspc@gmail.com

¹ В. Убипарип 2016, 10.

² О проблему разношења српских рукописних књига у 19. веку в. Суботин-Голубовић 1999, 12, 19.

попут Димитрија Аврамовића и Нићифора Дучића, који су писали и о рукописима.³

У жељи да се српска кнежевина просветно и културно уздигне, њене установе и појединци су прикупљали и обрађивали рукописне и старе штампане књиге. Ипак, не може се рећи да се на томе систематски радило. Поједини истраживачи попут Вука Стефановића Караџића, Ђуре Даничића, Стојана Новаковића и других испољавали су интересовање за рукописно наслеђе и старе штампане књиге долазећи с њима у додир више посредно, захваљујући својој свестраности и ширини научних интересовања.⁴ Иако је и раније било покушаја израде археографских описа, тек ће темељни приступ академика Љубомира Стојановића (1860–1930), почетком 20. века, довести до обимнијих каталога рукописа и старих штампаних књига, и то Српске краљевске академије⁵ и Народне библиотеке у Београду,⁶ а потом и томовима *Сѣарих срѣских зайиса и наѣѣиса*.⁷

Српски народ настањен на просторима Хабзбуршке монархије такође је настојао да оснажи националну свест помоћу чувања и представљања својих историјских знаменитости, међу којима су биле и старе књиге. То се, између осталог, односи на библиотеке београдских и карловачких митрополита: Мојсија Петровића (1712–1730) и његовог наследника Вићентија Јовановића (1731–1737), који су у Београду оснивали и развијали сопствене књижне збирке,⁸ као и на Мојсија Путника (1781–1790) и Стефана Стратимировића (1790–1836). Библиотеке појединих епископа такође су биле веома садржајне попут библиотека пакрачких епископа Атанасија Живковића (1770–1781) и Кирила Живковића (1786–1807), односно темишварског владике

³ О овоме детаљно: Богдановић 1978, 8–18, 34–40. Међу страним истраживачима и сакупљачима старина тог доба који су се бавили српским рукописним наслеђем најистакнутији су Виктор Григорович, Порфирије Успенски, Александар Гилфердинг, Стефан Верковић, архимандрит Антонин и архимандрит Леонид. В. Убипарип, 2016, 14; Дурковић-Јакшић 1978, 9.

⁴ Суботин-Голубовић 1999, 17.

⁵ Стојановић 1901.

⁶ Стојановић 1903.

⁷ Стојановић 1902–1926.

⁸ Дурковић-Јакшић 1978, 11.

Петра Петровића (1786–1800). У њима је, највероватније, било и рукописних и старих штампаних књига.⁹

Познато је да су се и хабзбуршке власти у 19. веку интересовале за словенско рукописно наслеђе. Тако је 1818. године било наређено да се све рукописне и старе штампане књиге на словенском језику из Приморја пронађу и пошаљу државним органима.¹⁰ Захваљујући дипломатским интервенцијама представника Аустроугарске код турске Порте, за Дворску библиотеку у Бечу је откупљен одређени број рукописа из светогорских манастира Хиландара и Зографа.¹¹ Такође, одређени државни представници, попут конзула у Солуну Антуна Михановића, прикупљали су рукописне књиге у околини места у којима су службовали.¹²

Први свеобухватнији попис књижних старина српског народа у Хабзбуршкој монархији урадио је Лукијан Мушицки, учени архимандрит (1812–1824), потоњи владика горњокарловачки (1828–1837). Он је обилазио манастире у Славонији, Срему, Бачкој и Банату, где је прегледао рукописне и штампане књиге.¹³ Његови пописи не садрже целовите описе рукописних књига, али дају податке о времену настанка, садржини, обиму, величини и језику, што представља до тог времена најдетаљније археографско истраживање.¹⁴ На овим просторима ће се за поменуту тематику и касније посебно интересовати свештена лица. Митрополит дабробосански Сава Косановић (1881–1885) је, обилазећи крајеве данашње Босне, описао поједине манастирске и црквене збирке књига.¹⁵ Сава Петковић је почео да се бави рукописним насле-

⁹ Исто, 8. О библиотекама српских манастира, посебно у 18. веку на подручју Карловачке митрополије: Ж. Војновић, *Српске манастирске библиотеке до краја 18. века*, Панчево 2019. Дурковић-Јакшић 1978, 8.

¹⁰ Дурковић-Јакшић 1963, 44.

¹¹ Исто, 9; Проловић 1986, 164.

¹² Дурковић-Јакшић 1978, 10. ОРГ, МП. 1521: „Господину Министру Просвете и Вера. Понизан М. Боројевић”; реч је о недатираном нацрту дописа насталом, највероватније, између 1919. и 1921. године у коме учитељ Милан Боројевић износи да му је библиотекар манастира Хиландара испричао да је пре рата из манастира аустроугарски конзул у Солуну Михановић однео неколико старих рукописних књига с обавезом да их врати после извесног времена – али да их није вратио. Владимир Мошин није нашао доказе за то: Моšin 1955, 71–84.

¹³ Убипарип 2016, 11.

¹⁴ Исто.

¹⁵ Суботин-Голубовић 1999, 19.

ђем 1903–1904. године као свештеник у селу Крушедолу.¹⁶ У свом предговору *Ојису рукойиса манастира Крушедола* наводи да је на пријатељски подстицај протосинђела Илариона Зеремског „у слободним часовима разгледао, прелиставао и читао ове красне рукописне књиге, и дивећи се садржини и уметничкој изради њиховој, бележио из њих оно што сам сматрао за вредно и потребно”.¹⁷ Сава Петковић ће нешто касније, 1910. године, после поновних подстицаја Илариона Зеремског, тада већ епископа, наставити рад на опису рукописа у манастирима Карловачке митрополије, чији су резултати познати.¹⁸

Отприлике у исто време, још један свештеник, протојереј-ставрофор проф. др Радослав Грујић, почео је да се систематски бави спасавањем, прикупљањем и обрадом рукописних и старих штампаних књига.¹⁹ Рад ове свестране личности, оснивача и сарадника бројних образовних и научних институција, друштава и часописа, углавном се доводи у везу с историјом српског народа, нарочито с историјом Српске православне цркве.²⁰ Међутим, један од предмета Грујићевих целоживотних интересовања било је управо рукописно наслеђе српског народа. Његов огроман, делом и пионирски допринос српској култури у виду прикупљања и обраде рукописа недовољно је познат и расветљен. Учено је, с правом, да је „данас само малобројнима познато да се он бавио и систематским проучавањем стања рукописних фондова на ширим подручјима која је насељавао српски народ.”²¹

Одмах треба рећи да је изузетан, неизбрисив траг на овом пољу Грујић оставио прикупивши збирку од 350 рукописних књига из

---

¹⁶ Ранковић 2008, 49.

¹⁷ Петковић 1914, VIII.

¹⁸ Осим крушедолске, Петковић је описао и збирке Кувеждина, Дивше, Шишатовца и Грегтега (Петковић 1951, 1–88). Овај свој подухват он описује као пројекат који је радио „с великом љубављу и озбиљношћу, а без великих претензија. Радио сам га по утврђеним научним принципима, по којима се рукописи описују и по којима су израђени најбољи описи рукописа, специјално руски” (Петковић 1914, VIII).

¹⁹ Научни темељ савремене српске археографије, на којем она и данас почива, поставило је још једно свештено лице – Владимир Мошин. Треба узети у обзир чињеницу да је и Димитрије Богдановић, један од најзначајнијих српских археографа, поникао у окриљу Српске православне цркве, завршивши шесторазредну богословију и Богословски факултет.

²⁰ В. на пример: Пузовић В. 2020, 106, 108–110.

²¹ Суботин-Голубовић 2016, II.

периода од 13. до 18. века, коју је завештао Музеју Српске православне цркве. Ова збирка формирала се током скоро четири деценије Грујићевог прегалачког рада на терену. Она представља најзначајнију и најбогатију личну оставину рукописа која је завештана једној институцији културе.²² Грујић није остајао неми сведок пропадања највреднијих књига из запустелих манастира и цркава, већ их је, у жељи да их сачува за будућа поколења, прикупљао и чувао. Он није био колекционар у данашњем смислу речи. У временима и на просторима на којима нису постојале српске институције културе које би се бавиле заштитом старина, прикупљањем рукописа и штампаних књига спроводио је први ниво њихове заштите, желећи да у каснијој фази ради на оснивању установа за њихово чување и обраду.

ПРИЛОЗИ ЗА БИОГРАФИЈУ

Радослав Грујић је рођен 17/29. јуна 1878. године у Земуну, који је у том тренутку припадао Аустроугарској.²³ Треће је дете оца Милоша и мајке Милеве Грујић, девојачко Илић. Оба Радослављева родитеља била су српски народни учитељи.²⁴ Осим њега, Милош и Милева имали су још седморо деце.²⁵ Радослав је детињство провео у земунској Горњој вароши, у предграђу Јосипово.²⁶ Ту је и започео школовање, у Српској основној школи, 1884. године, где му је први учитељ био отац Милош.²⁷ По завршеној основној школи, школске 1888/89. године уписује Краљевску велику реалку у Земуну.²⁸ Када је имао 13 година,

²² ОРГ 1335: „Светом Архиепископском Синоду Српске Патријаршије, од 11. марта 1938. г.”

²³ ОРГ 1335, бр. 193 / ех 904: „Извод из протокола крштених православне источне цркве, храма Св. Тројице у Земуну од г. 1860.” Књига VI, лист 272. Грујића је крстио јереј Димитрије Руварац.

²⁴ ОРГ 1335, бр. 194 / ех 944: „Izvjestnica o stanju dušah iz matice krštenih (rodjenih), vjenčanih i umrlih u pogledu porodice Grujića, stanujuće u občini Zemun pod kuće broj 39.”

²⁵ Исто.

²⁶ ОРГ 1335, бр. 1623: „Свједоџба. У Земуну, 22. вељаџа 1890.” На истом документу је и потврда издата од Димитрија Руварца којом се потврђује истинитост Свједоџбе.

²⁷ ОРГ 1335, бр. 23: „Школска Свједоџба, Радослава Грујића, ученика 4. разреда срп. основ. г. вар. школе земунске.”

²⁸ ОРГ 1335, бр. 10: „Свједоџба Grujić Radoslava iz Zemuna u Slavoniji grčko-istočne vjere učenik prvog razreda u kr. velikoj realci zemunskoj. U Zemunu dne 2. ožujka.”

1891. године, умрла му је мајка Милева.²⁹ Краљевску реалку је завршио школске 1894/95. године; испит зрелости је положио 14. јуна.³⁰

Православно српско богословско училиште у Сремским Карловцима Грујић је уписао школске 1895/96. године,³¹ а завршио га је 24. јуна 1899.³² Након завршетка богословије и женидбе, крајем 1899. године, рукоположен је за свештеника.³³ Прво место постављења у вршењу свештеничке службе било му је при Храму Свете Тројице у Земуну.³⁴ У јесен исте године (30. октобра) постао је наставник вере у Грађанској шегртској школи у Земуну.³⁵ Следеће године полаже катихетички испит за вероучитеља у средњим школама,³⁶ а 1901. године испит за парохијско звање, после ког добија право на самостално вршење овог звања.³⁷

У намери да се даље усавршава, Грујић 1903. године постаје ванредни слушалац Краљевског свеучилишта Фрање Јосипа Првог у Загребу.³⁸ После полагања допунских матурских испита³⁹ уписао је загребачки Јуридикчки (правни) факултет, као редовни студент, 8. октобра

²⁹ ОРГ 1335, бр. 194 / ех 944: „Izvjestnica o stanju dušah iz matice krštenih (rodjenih), vjenčanih i umrlih u pogledu porodice Grujiћа, stanujuće u обцини Zemun pod куће број 39.”

³⁰ ОРГ 1335, бр. 3: „Svedočba zrelosti, Grujić Radoslava. U Zemunu dne 14. lipnja 1895.”

³¹ ОРГ 1335: „Српско православно богословско училиште у Ср. Карловцима. Сведоџба о годишњем успеху. У Карловцима 12/24. јуна 1896.”

³² ОРГ 1335: „Православно српско богословско училиште у Срем. Карловцима. Бр. 5 1898/9. Сведоџба Радослава Грујића.”

³³ ОРГ 1335: „Званична потврда. У Карловцима 6/18. новембра 1899. г.”; њоме се потврђује да је Радослав Грујић, свршени богослов, приликом свога рукоположења уплатио у епархијски фонд 20 форинти. ОРГ 1335, к. 853/526 / ех. 1900: „У Карловцима 12/25. септембра”; у документу се наводи податак да се још није навршила година дана од његовог рукоположења.

³⁴ ОРГ 1335: „Признаница, Карловци 18/11. 1899.” Овде се први пут помиње да је „Радослав Грујић Капелан у Земуну”.

³⁵ ОРГ 1335: „Краљевина СХС. Службенички Лист Радослава М. Грујића.” Овај службенички лист је недатиран и непотписан за разлику од оних који се налазе у архиви Православног богословског факултета.

³⁶ ОРГ 1335: „Сведоџба. У Карловцима 30. новембра / 13. децембра 1900.”

³⁷ ОРГ 1335, бр. 3 / ех. 1901: „Сведоџба Јереј Грујић Радослав. У Карловцима 13/26. новембра 1901. године.”

³⁸ ОРГ 1335: „Prijavnica izvanrednog slušača u Kralj. Sveučilištu Franja Josipa I u Zagrebu.”

³⁹ ОРГ 1335, бр. 18: „Svjedodžba zrelosti. U Zemunu, dne 25. lipnja 1904.”

1904. године.⁴⁰ Четири године касније (1908) уписао је и завршио апсолвентске студије у Бечу.⁴¹

У истом периоду Грујић се јавио на конкурс Конзисторије у Сремским Карловцима за радно место вероучитеља православних ученика у Реалној гимназији у Бјеловару, објављен у *Српском Сиону* бр. 3 и 4 из 1904. године.⁴² Пакрачка конзисторија је прихватила ову молбу и проследила је, заједно са својом препоруком, Краљевској земаљској влади у Загребу која је на основу тога, 29. јула 1904. године, именовала Грујића „*pravim veroučiteljem devetoga činovnoga razreda u Kr. realnoj gimnaziji u Bjelovaru*“.⁴³ Једанаестог септембра 1907. године добија звање професора.⁴⁴ У октобру 1908. године уписује Филозофско-исторички факултет загребачког свеучилишта.⁴⁵ Факултет завршава у року, 1911. године.⁴⁶ Докторирао је 1919. године када одлази у Београд да би био професор у гимназији и богословији, а потом прелази у Скопље. Ту је стекао пуну професионалну афирмацију: постао је професор на Филозофском факултету, председавао је Скопским научним друштвом,⁴⁷ основао је Музеј Јужне Србије. По повратку у Београд постао је професор на Богословском факултету, основао Музеј Српске православне цркве, постао дописни члан Српске краљевске академије. Умро је на Хвару, 1955. године.

На који начин се и којим поводом Грујић заинтересовао за стару књигу, није познато. Иако је познавао шест језика, ипак се у току школовања, судећи по сачуваним документима који показују успех, не

⁴⁰ ОРГ 1334, бр. 177: „Indeks predavanja Radoslava M. Grujića. Upisan u juridičkom fakultetu kralj. sveučilišta Franje Josipa I u Zgrebu dne 8. listopada 1904.“

⁴¹ ОРГ 1335: „Nummer des Meldungsbuches 177. N 9435 Absolutorium. Wir, Rektor der k.k. Universität zu Wien und Dekan der rechts und staatswissenschaftlichen Fakultät, bestätigen hiermit, dass der Studierende der Rechte Herr Radoslav Grujić. Wien, den 31. Juliu 1908.“ Упоредујући овај документ с раније наведеним Индексом предавања Радослава Грујића на Јуридиком факултету у Загребу, уочава се да је током 1908. године, изгледа, упоредо студирао у Загребу и Бечу.

⁴² ОРГ 1335: „Пречасна Конзисторијо! У Земуну 18. фебруара 1904. год.“

⁴³ ОРГ 1335: „Kr. hrv.-slav.-dalm.-zemaljska vlada, odjel za bogoštovlje i nastavu. Br. 9814/1904. Dekret, U Zagrebu, dne 29. srpnja 1904. Prepis.“

⁴⁴ ОРГ 1335: „Краљевина СХС. Службенички Лист Радослава М. Грујића.“

⁴⁵ ОРГ 1334: „Indeks predavanja Br. 101 Filozofsko-historičkog fakulteta. U Zagrebu dne 10. listopada 1908.“

⁴⁶ ОРГ 1335, бр. 462/194: „Absolutorij Radoslava Grujića. U Zagrebu, dne 10. srpnja 1911.“

⁴⁷ Радовановић 1937, стр. 1008.

може рећи да се нарочито истицао у области филологије.⁴⁸ Нема сумње у то да је као учитељски син одмалена био близак Цркви, као и да је, као карловачки богослов, знао црквенословенски језик. Међутим, ниједан значајнији његов рад објављен пре Првог светског рата није се тицао рукописног наслеђа.

Почетне научне напоре Радослава Грујића, из времена док је живео у Земуну, одликовало је интересовање за архивске документе од значаја за српску историју. На основу његове богате преписке с историчарем протојерејем Димитријем Руварцем из тог периода, јасно је да га је Руварац усмеравао ка тој врсти грађе. Грујић ће у архивима стећи важна познанства, на пример с Тихомиром Остојићем, Јованом Радоњићем и другим знаменитим српским интелектуалцима тог доба.⁴⁹ Овај период Грујићевог живота и научног ангажмана завршио се његовим преласком у Бјеловар.

ПОЧЕЦИ ГРУЈИЋЕВОГ БАВЉЕЊА РУКОПИСНИМ И СТАРИМ ШТАМПЕНИМ КЊИГАМА

Као свештеник и катихета Велике гимназије у Бјеловару (од 1904. до 1915. године, а у Госпићу до 1918. године), Грујић је имао прилику да непосредно, на терену, дође у додир с историјским и културним благом српског народа у тадашњој Бјеловарско-крижевачкој жупанији.⁵⁰ Тада се упознао и с књижном наслеђем на подручју бившег Варајдинског генералата и Славоније. Ови простори, које је од давнина насељавао српски народ, обилovali су остацима старе српске културе насталим на много ширем простору Балканског полуострва.

Осим самоиницијативног почетка рада на прикупљању рукописа и старих штампаних књига с овог подручја, о чему ће бити више речи нешто касније, он је започео и њихову обраду. Грујић је само у општим цртама изнео како је текао тај процес:

„... пошто су те старе књиге, нарочито рукописи, од општег значаја за проучавање културно-просветног стања српског народа у пређашњим

---

⁴⁸ ОРГ 1335: „Краљевина СХС. Службенички Лист Радослава М. Грујића.”

⁴⁹ ОРГ 1332, писмо: „Драги Госп. Колега, опростите! Тихомир Остојић 3. новембар, 1905. године Грујићу.”

⁵⁰ Суботин-Голубовић 2016, II–III.

вековима, те сам одмах одлучио да их палеографски опишем и упознам научни свет са тим заосталим сведоцима нашег старог културно-просветног рада, док није и њих зуб времена уништио.”⁵¹

Нажалост, није нам познато да ли су сачуване његове детаљније радне белешке. Једино што смо пронашли у његовој оставини, а да директно можемо да повежемо с овим његовим ангажманом, јесте коверат који носи назив „Попис старина по српским црквама у север. Хрватској и Славонији Беловарски крај 1906–8. г.”⁵² Овај коверат је део фонда оставине који је нађен у Грујићевом стану после његове смрти. У њему се налази део једног блокчета и петнаестак папирића на којима су курзивом записане белешке настале приликом Грујићевог обиласка манастира и цркава на споменутом подручју. Нажалост, ове белешке нису систематичне, а још теже их је рашчитати. На основу њих се види да приликом теренског рада Грујићево интересовање није било усмерено само на књиге, већ на културно наслеђе у целини.

Највише је бележака које се тичу описа рукописних и старих штампаних књига с преписаним појединим записима, али постоје и забелешке о иконостасима, иконама, фрескама и сликама, звонима, нарочито уколико су на њима постојали записи од историјског значаја. Радослав Грујић је, поред података о покретним и непокретним споменицима и појединим важнијим историјским личностима, бележио и податке о етнографској и нематеријалној културној баштини, на пример:

„Обичај је да у манастир Ораховицу долазе римокатолици врло много и моле калуђере, а нарочито игумана, да им чита Црну мису за овог или оног а то значи да овај или онај њихов непријатељ или [...] умре, настрада и др. – Калуђери то одбијају.”⁵³

Грујић је у једној од бележака навео, између осталог, да је 16. (29) 1. 1907. године походио Малу Трешњевицу. Ту напомиње да се на једном руском *Пролоју* налазе прибелешке о томе да је власништво цркве трешњевичке, а бележи и записе на другим пронађеним књигама.⁵⁴ У

⁵¹ Наведено према: Грујић 2016, 17.

⁵² ОРГ, Предмети нађени у стану Р. Г., бр. 2. Коверат на коме се налази овај Грујићев запис потиче из каснијег периода, из времена Другог светског рата.

⁵³ Исто.

⁵⁴ Исто.

наставку наводи шта је све нашао у парохијском дому у Војаковцу. У цркви у Копривници сачињава белешке о штампаном Октоиху из 1741. године, преписујући и запис из 1749. Записе из старих књига забележио је и у Ровишту, Поповцу, Вировитици, Вуковији, Ступовачи, Сриједској, Дишнику, Бршљаници, Дугој Рјеци, Великом Поганцу и Нарти.⁵⁵

Белешке у коверти насловљеној „Попис старина по српским црквама у север. Хрватској и Славонији Беловарски крај 1906–8. г” додатно добијају на значају јер међу њима налазимо драгоцен податак о томе да је и пре Првог светског рата Грујић прелазио у тадашњу Србију, посећивао Народну библиотеку и у њој проучавао рукописе. Управо у раније помињаном блокчету налазимо детаљно описан Никодимов типик: „У нар. библ. под бр. 402(6). Наслови у Никод. типуку: ...” Он пописује све наслове – укупно 24 – и наводи на ком листу типика се који налази, бележећи иза последњег: „Ту је уједно и крај, а нема Златоустове молитве.”⁵⁶ Између осталог, Грујић код наслова број три прецртава и заставицу с почетка тог поглавља. Да је Грујић био упознат и с нешто раније објављеним описом Никодимовог типика закључујемо из референце на крају његових бележака: „Каталог народ. библиотеке у Беогр. IV. рукописи и старе шт. књиге саст. – Љуб. Стојановић. Беог. 1903”. Због чињенице да је Никодимов типик једна од највреднијих рукописних књига уништених приликом шестоаприлског бомбардовања Народне библиотеке 1941. године, ова белешка има посебну важност.

О свом научноистраживачком раду у време живота у Бјеловару, а нарочито у периоду од 1906. до 1908. године, Грујић сведочи, између осталог, у предговору описа старих књига у дившем Варајдинском генералату и Славонији који, нажалост, није штампан за време његовог живота.⁵⁷ Он ту наводи:

„Када сам пре четири године дошао у овај крај заинтересовала ме увелико судбина овог дела народа нашег, те сам одмах почео да свестрано испитујем прошлост његову. Пошто сам прикупио и проучио издану грађу, зашао сам прво у наше старе архиве, а кад сам и ту посао свршио

---

⁵⁵ Исто.

⁵⁶ Исто.

⁵⁷ Рукопис описа се чува у Историјској збирци Архива САНУ, под бр. 13174. Пронашла га је проф. др Татјана Суботин-Голубовић приликом прикупљања материјала за докторску дисертацију (в. Суботин-Голубовић 2016, II).

пошао сам од цркве до цркве, да и тамо покупим потребне ми податке за што потпунију и вернију израду Историје Срба у Вараждинском генералату. И нисам се преварио у очекивању; – по тим црквама, од којих су неке и из XVII века, нашао сам прилично грађе, која ми је у много чему попунила оскудне податке архивске.”⁵⁸

На основу овог текста може се сагледати Грујићев научни приступ који је неговао до краја живота. Први корак се састојао од „кабинетског” рада који је подразумевао проучавање све до тада публиковане грађе о предмету истраживања. Други корак био је кабинетско-теренски рад који је подразумевао обилазак свих јавних архива. Трећи корак чинио је рад на самом терену у циљу прикупљања осталих релевантних података. Било би погрешно узроке оваквог приступа тражити у чињеници да се предмет Грујићевог научноистраживачког интересовања налазио у непосредној близини места у ком је живео или неким другим животним околностима. Он је и касније, током целог свог живота, комбиновао кабинетски и теренски рад и на тај начин долазио до података о теми коју је проучавао. Публикована грађа служила је Грујићу само као полазна тачка, а највећи део његових студија и чланака темељи се на непосредном упознавању с архивском грађом и на теренском раду.

За успех овог приступа важна је била љубав према овој врсти посла, коју је Грујић поседовао и која је била један од његових главних покретача. Овај унутрашњи осећај који је извирао из његове природе и личности, заједно с патриотским и родољубивим тежњама, био је његов главни покретач. Због тога, али и због изузетних резултата, Радослава Грујића с правом можемо да сврстамо међу великане српског народа на пољу проучавања покретног културног наслеђа.

По обиму, размерама и сложености подухвата које је предузимао, пре би се очекивало да их спроводи нека институција него појединац, личном иницијативом. Обухват и дometи Грујићевих пројеката су изузетни. У бјеловарском периоду походио је 69 цркава и један манастир, али и загребачке библиотеке као и пакрачку владичанску књижницу, и пронашао је 61 рукописну књигу и 109 примерака старих штампаних књига. У овим рукописима нашао је и верно преписао око 640 записа. Направио је и више фотографија најзанимљивијих рукописа

⁵⁸ Наведено према: Грујић 2016, 17.

и старих штампаних књига. Верно је и у боји копирао одређени број орнамената.⁵⁹

Грујић је оставио податке о подухвату прикупљања и обраде рукописа током службовања у Бјеловару и поводом ангажовања на изради Културног и цивилног плана током Другог светског рата, за време владе Милана Недића. Приликом израде дела плана који се односио на рукописно и старо штампано наслеђе написао је:

„Потписани је, наиме, само у једној области северне Хрватске, између Драве, Лоње и Илове, на крајњој северозападној периферији српских насеља, у бившој Бјеловарској жупанији, по сеоским црквама и парохијским домовима, као и у једном тамошњом манастиру – Лепавини, између Крижевца и Копривнице, успео да нађе неколико десетина старих српских путописних књига на хартији и пергаменту од XIII до XVII века, писаних већином по разним другим крајевима нашим и доношених у ту област приликом разних сеоба народа нашег од XV до XVIII века. Све те нађене књиге одмах су регистроване и пренешене у Епархијску библиотеку у Пакрацу, па затим подробно палеографски описане, поједини њихови карактеристични листови фотографски снимљени, а орнаменти, иницијали и минијатуре верно у бојама копирани, док су орнаменти утиснути у кожним увезима њихових корица, уколико се нису могли фотографски снимити, тачно прецртани.”⁶⁰

Што се тиче старе штампане књиге, Грујић записује:

„Сем тога уколико је мени познато, почело се систематски радити на прикупљању наших старих штампаних књига још у самој епархијској библиотеци у Пакрацу, у Славонији, где се у прве две деценије овог века сабрало 28 разних наших старих издања у 109 примерака, покупљених из разних парохијских цркава саме пакрачке епархије. Тај је посао прекинут, када је потписани, који је покренуо и водио тај рад 1920. године прешао из Хрватске у Јужну Србију на Филозофски факултет у Скопљу. У тој збирци, поред других ретких издања, налазила су се и сва она врло ретка и у науци још довољно не проучена издања из наших старих штампарија прве половине 16. века у Горажди и Милешеву.”⁶¹

---

⁵⁹ Исто, 17–19.

⁶⁰ Изворна грађа Архива Југославије и Војног архива, наведена према: Стојановић А. 2012, 260–266. Вероватно је да је реч „путописних” погрешно рашчитана, јер би требало: „рукописних”.

⁶¹ Уп. Стојановић А. 2012, 271–275.

Такође, као значајне бележи текстове М. Вукићевића „Из старих Србуља” (*Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, 8, Сарајево 1901, 31–39) и Ђ. Трухелке „Нови поступак при снимању натписа” (*Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, 1, Сарајево 1891, 41–42).

Дело *Србуље у дившем Вараждинском генералајћу и Славонији* писано је у време када је Љубомир Стојановић објавио своје описе збирки Српске краљевске академије, односно Народне библиотеке. Татјана Суботин-Голубовић наводи да је Грујић био упознат с њима, а упоређујући Стојановићеве и Грујићеве описе, она закључује да је Грујић следио образац описа какав је успоставио Стојановић, али да је у неким појединостима отишао и корак даље.⁶⁶ Грујићеви описи започињу уобичајеним физичким подацима (материјал, димензије и број листова, број редова), допуњеним податком о (не)целовитости. Писмо описује као уставно или полууставно, а мастило разликује по боји и квалитету. Наводи и описује и ликовне украсе, уколико их има, као и повез. Описе језика и правописа илуструје деловима текста, што је тада било уобичајено; међутим, за разлику од Стојановића који само одређује језичку рецензију, Грујић описује и одређене ортографске особине и одређује да ли је рукопис писан „старим српским” или ресавским (доследно или недоследно спроведеним) правописом, или њиховом мешавином, што показује „да је поседовао одређена дубља филолошка знања”.⁶⁷ При описивању садржаја бележи на ком листу започиње неки текст и наводи почетке састава, „чиме се приближио данас важећим методолошким препорукама у домену археографије”,⁶⁸ а записе издваја на крају, вероватно, у намери да их засебно објави.

Грујић је посебан искорак направио тиме што је први у српској научној средини у обраду рукописа увео и опис водених знакова, мада недоследно и без јасног методолошког приступа.⁶⁹ Уз то, најзначајније рукописе је фотографисао и прецртавао је орнаменте и иницијале,⁷⁰ што је као уобичајену праксу увео тек Владимир Мошин.

⁶⁶ Суботин-Голубовић 2016, IV.

⁶⁷ Исто.

⁶⁸ Исто, V.

⁶⁹ Исто, VII.

⁷⁰ Грујић 2016, 19.

ЈОШ О ПРИКУПЉАЊУ КЊИГА

Из 1908. године потиче прво сведочанство о почетку Грујићевог рада на прикупљању црквено-уметничких предмета, на првом месту рукописних књига с подручја Епархије пакрачке, ради организовања библиотеке и музеја у њеном средишту. Да је та иницијатива потекла од Грујића, говори писмо које му је епископ пакрачки Мирон упутио у првој половини те године:

„Слажем се с Вама са овим, да би добро и корисно било да прикупимо овде у средишту Епархије све по црквама Епархије наше разбацане и затрпане књиге рукописне и оне старе српске штампарије. У савезу са тим слажем се даље и у томе, да већ прикупљене код вас пошаљете овамо жељезницом. [...] Мило ће ми бити, ако примогнете обићи и остала протопрезвитерства Епархије наше и покупите по њима, што има Србуља и др. И у томе желимо да вам будем у помоћи. Што ми пишете за Ман. Љепавину, добро би било да се и његове књиге нађу овде на окупу, само ми се неће тражити то 'силом, ал ћу радо присилити милом'. Богата је и у томе и Ораховица, покрај све пљачке коју је досада претрпела.”⁷¹

Из овог писма сазнајемо да је Грујић и пре 1908. године почео прикупљати рукописне и старе штампане књиге за Пакрачку библиотеку. Он је то, изгледа, почео да чини на своју руку, али је ускоро добио сагласност надлежног епископа, с тим да прикупљене књиге достави у Пакрац и, ако је у могућности, настави започето.

Овај Грујићев подухват је по много чему јединствен, између осталог и зато што представља први забележени случај организованог прикупљања предмета од изузетног историјског и културног значаја у овим крајевима који је спроведен уз сагласност Цркве. Старешине манастира и цркава углавном су неблагонаклоно гледале на иницијативе за прикупљање и одузимање драгоцености које су се налазиле у њиховим поседу. Додатно сведочанство о томе пружа и преписка с братством манастира Лепавина.

Грујић пише братству манастира:

„По жељи Његовог Високопреосвештенства основаће се у владичанској резиденцији у Пакрацу 'Србуљска Библиотека', у којој ће прикупљене

⁷¹ ОРГ 1332, писмо: „Пречасни Господине! На чисти четвртак 908. викарни владика Мирон.”

бити, из цјеле дијачезе, све старе рукописне и штампане књиге српско-словенске редакције. Његово Високопреосвештенство ме је опуномоћило, да замолим и Вас, да и Ви уступите старе ‘Србуље’ поменутој Библиотеци, како би та библиотека што потпунија била и што боље својој сврси одговарала...”⁷²

Он моли да га што пре обавесте када може доћи да одабере односне књиге и да их пренесе у Пакрац. У том тренутку све прикупљене књиге из протопрезвитерата бјеловарског већ су биле сакупљене у Пакрацу, а и сам Грујић је планирао да пређе у Пакрац како би радио на сређивању библиотеке.

Грујић је на своју молбу братству манастира Лепавина добио оштар одговор:

„Братство овог манастира не може молби Вашој удовољити, нити изручити и оно мало старина, што их још има – доста је тога већ свуда и свакуда, а само у манастиру не! Чему онда и Манастир? Ако се ништа у њему сачувати и задржати неможе и не треба.”⁷³

Из наведеног писма братства манастира Лепавина види се да, иако је Грујић имао подршку надлежног архијереја, отпор у спровођењу његовог наума уопште није био мали, а сасвим је извесно да то није био и једини проблем с којим се он сусретао. Стицајем околности, на првом месту довитљивошћу и безграничном упорношћу, Грујић је успевао да шире друштвене кругове убеди у своје идеје и да их укључи у остварење својих замисли, што је довело до прикупљања толиког броја рукописних и старих штампаних књига и других културних, историјских и духовних драгоцености.

О свом раду у Бјеловару Грујић је оставио мање белешке приликом израде нацрта за текст који је требало да сведочи у прилог оснивању историјско-археолошког друштва:

„У том погледу учињено је већ нешто у Епарх. Пакрац. Прошле године, 1907. истрагао сам из влаге, трулежи и вековне прашине... филиј. и

---

⁷² ОРГ 1332, писмо: „Преподобном братству у Ман. Лепавину, У Беловару 1/14. августа 1908. г. Р. Г.”

⁷³ ОРГ 1332. Реч је о одговору који је потписан: „Са братским поздравом Гедеон”. Сам одговор је написан на полеђини Грујићевог писма упућеног братству манастира.

парох. Црква и доста по жупанији (Криње) и Вараждин знатни број разноврсних Србуља рукопис и штампаних (међу којима је доста и врло ретких издања милешевских, гораждских, трговишких, и др.) те их сместио добротом еп Миро у резиденцији Епис. У Пакрецу, а нашао сам ту и доста старих икона из XVI, XVII и XVIII века, те врло старих антим. Пећких патриј. Архиеп. Карлова. И београдских и разних епископа, као и многих других цркв. Утвари са много драгоцених одломака за нашу културну историју. Све то истргнуто је из прашине и пропасти и биће сачувано за Народни Музеј.”⁷⁴

Постоје јасна сведочанства која говоре о његовој жељи да, поред црквене библиотеке, оснује и музеј у Пакрацу. То потврђује један од сачуваних докумената који је насловљен „За црквени музеј”:

„Хоће се у првом реду, да се они предмети, који имају научну вриједност за повјест уопће, а за повјест пакр. влади. [...] (најпосле) [...] те сви они предмети, који нешто вреде с обзиром на умјетност или са обзиром на културну хисторију – да се окупе у Пакрацу да се с научног и умјетничког гледишта изучавају и испитују и да се очувају од кварења, разбијања и разношења које итд. По многим крију се одлични свједоци наше прош. те их могу други развући, а с друге опет стране може их опет незнање спојено са сујеверјем покварити или разрушити на штету науке. Надгробно камење и камење са натписима [...] сликарице сваке руке [...]. А у првом реду ми смо позвани на прибирање таквих података за историју и просвјету, то је наше свето и неоспорно право и дужност. У образованом свјету од вајкада ради се на проучавању старин. споменика.”⁷⁵

Радослав Грујић не само што је спровео кључне кораке у оснивању библиотеке у Пакрацу, већ је тиме дао немерљив допринос очувању духовног и културног наслеђа српског народа. С данашње историјске дистанце његов допринос добија на нарочитом значају. У само неколико наредних деценија одиграће се два светска рата, од којих ће други на простору Славоније бити много крвавији, а када је реч о уништавању покретног и непокретног духовног блага, беспштеднији. Грујић скоро да је пророчки почео с прикупљањем и описивањем књижног

⁷⁴ ОРГ 1334. „Приговори против оснивања археолошког друштва.”

⁷⁵ ОРГ 1334: „За црквени музеј.” Приделешка написана на папирићу без могућности тачног датовања.

и другог културног наслеђа, предупређујући оно што ће се догодити. И он сам имаће прилике да искуси све страхоте рата, али и да у тако тешким тренуцима у свом претходном раду нађе зрно утехе. О овоме сведочи његов закључак изнет током Другог светског рата, у тренутку кад је мислио да су рукописи и старе штампане књиге које је прикупио и описао у Пакрацу заувек уништени, те је олакшање налазио у томе што је бар урадио описе и фотографије:

„На тај начин ће се, када наша Академија, тај опис штампа, моћи добити једна доста јасна и верна слика, не само садржаја тих наших старих српских рукописа по северној Хрватској, него и слике облика и боје слова и орнамената, као и самог материјала на коме су оне писане и корица у које су оне у време свог постанка, још пре неколико векова, увезане биле. Тако ће се уједно, бар колико толико смањити и она огромна културна штета, коју је овај рат нанео народу нашем паљењем, развлачењем и свестраним уништавањем свих, па сигурно и тих, вековних српских тековина у Хрватској.”⁷⁶

Нажалост, Епископска пакрачка библиотека је и током ратова 20. века страдала, да би по ко зна који пут била започета њена обнова у наше време.⁷⁷ У светлу свих ових историјских догађаја још јасније се сагледава значај Грујићевог пионирског подухвата прикупљања и обраде рукописних књига, сада већ пре више од 110 година.

---

⁷⁶ Наведено према: Стојановић А. 2012, 264.

⁷⁷ Вукашиновић, Ранковић, Убипариповић 2015; Вукашиновић, Јоцић 2016.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

НЕОБЈАВЉЕНИ ИЗВОРИ

ОРГ: Оставина Радослава Грујића, Музеј Српске православне цркве

ЛИТЕРАТУРА

Богдановић 1978: Д. Богдановић, *Кашалоі ћирилских рукојиса манасѿиѿа Хиландара*, Београд 1978.

Војновић 2019: Ж. Војновић, *Срѿске манасѿирске дидлиоѿеке до краја 18. века*, Панчево 2019.

Вукашиновић, Ранковић, Убипариповић 2015: В. Вукашиновић, З. Ранковић, С. Убипариповић, *Рукојисне књије дидлиоѿеке Славонске еѿархије у Пакрацу*, Београд 2015.

Вукашиновић, Јоцић 2016: В. Вукашиновић, Н. Јоцић, *Сѿшаре шѿшамѿане књије дидлиоѿеке Славонске еѿархије у Пакрацу*, Београд 2016.

Грујић 2016: Р. Грујић, *Србуље у дившем Вараждинском ѿенералаѿу и Славонији*, прир. Т. Суботин-Голубовић, Загреб 2016.

Дурковић-Јакшић 1963: Љ. Дурковић-Јакшић, *Исѿиорија срѿских дидлиоѿека (1801–1850)*, Београд 1963.

Дурковић-Јакшић 1978: Љ. Дурковић-Јакшић, *Бидлиоѿеке у Србији*, Гласник СПЦ, Београд 1978, бр. 7, 163–177; бр. 8, 185–201.

Моѿин 1955: V. Моѿин, *О podrijetlu Mihanovićeve ćirilске zbirke*, Slovo IV–V (1955), 71–84.

Петковић 1914: С. Петковић, *Оѿис рукојиса манасѿиѿа Крушегола*, Сремски Карловци 1914.

Петковић 1951: С. Петковић, *Збирка рукојиса манасѿиѿа Кувеждина, Дивше, Шишайовца и Грѿеѿеѿа*, Споменик СКА СГ, Београд 1951, 1–88.

Проловић 1986: Ј. Проловић, *Срѿски рукојиси XIII и XIV века у Бечу и манасѿиѿ Хиландар*, Хиландарски зборник 6, Београд 1986, 163–269.

Пузовић В. 2020: В. Пузовић, *Пуѿшеви срѿске црквеноисѿиоријске науке: срѿски доѿослови као исѿираживачи исѿиорије Срѿске Цркве*, у: Осам векова аутокефалије Српске Православне Цркве II, ур. В. Пузовић, В. Таталовић, Београд 2020, 95–120.

Радовановић 1937: В. Радовановић, *Скојско научно друшѿтво*, Гласник Скопског научног друшѿтва XVII–XVIII. Споменица двадесетпетогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912–1937, Скопље 1937, 1008–1010.

Ранковић 2008: З. Ранковић, *Протојереј Сава Петковић и његов дојринос српској славистици*, Славистика 12 (2008), 49–54.

Стојановић 1901: Љ. Стојановић, *Каталог рукописа и старих штампаних књига: збирка Српске краљевске академије*, Београд 1901.

Стојановић 1902–1926: Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*. Књ. 1, Београд 1902; Књ. 2, Београд 1903; Књ. 3, Београд 1905; Књ. 4, Сремски Карловци 1923; Књ. 5, Сремски Карловци 1925; Књ. 6, Сремски Карловци 1926.

Стојановић 1903: Љ. Стојановић, *Каталог Народне библиотеке у Београду*. Књ. 4. *Рукописи и старе штампане књиге*, Београд 1903.

Стојановић А. 2012: А. Стојановић, *Српски цивилни/културни план владе М. Недића*, Београд 2012.

Суботин-Голубовић 1999: Т. Суботин-Голубовић, *Српско рукописно наслеђе од 1557. године до средине XVII века*, Београд 1999.

Суботин-Голубовић 2016: Т. Суботин-Голубовић, *Радослав Грујић и његов рад на проучавању српских рукописа*, у: Радослав Грујић, *Србуље у дившем Вараждинском генералату и Славонији*, Загреб 2016, I–XXIV.

Убипарип 2016: М. Убипарип, *О почецима проучавања српских књижних старина. Из историје српске археографије*, у: Проучавање српске рукописне књиге. Поводом пет и по деценија Одељења за археографију Народне библиотеке Србије. Каталог изложбе, Београд 2016, 9–15.

THE BEGINNINGS OF RADOSLAV GRUJIĆ'S WORK
ON THE COLLECTION AND TREATMENT OF EARLY SERBIAN
LITERARY HERITAGE

VLADIMIR RADOVANOVIĆ

In almost forty years of diligent work, Professor Radoslav Grujić acquired a collection of 350 manuscript books, which he bequeathed to the Museum of the Serbian Orthodox Church. Despite this, his pioneering contribution to the collection and treatment of Serbian manuscripts and early printed books remains under-researched. Providing a brief overview of Serbian archaeography of the time and Grujić's biography, the paper sheds light on the beginnings of this aspect of his work. It focuses on Grujić's research of early books in Austria-Hungary in the early 20th century. After he moved to Bjelovar and enrolled at the Law School in Zagreb (1904), Grujić began visiting many abandoned and active Serbian churches and monasteries in the territory of the former Varaždin Generalate (Warasdiner Generalat) and Slavonia. To save moveable cultural heritage, including manuscripts and early printed books, from decay, he soon began to collect, list, and describe them. He intended to protect and promote the collected material in two ways: through scholarly work, by studying them, and physically, by founding a library and museum in the bishopric seat at Pakrac, where the artifacts would be moved. Although his archaeographic descriptions of manuscripts and other books remained unpublished during his lifetime and were printed only in 2016, the paper explains Grujić's methodology, which entailed a combination of desk and field work. The text is partially based on unpublished archival material.

Keywords: Radoslav Grujić, manuscripts, early printed books, archaeographic description, Pakrac, Bjelovar, Bishop Miron of Pakrac, Varaždin Generalate/Warasdiner Generalat

АРХЕОГРАФСКИ ПРИЛОЗИ
Зборник радова Одељења за археологију
Народне библиотеке Србије
ARCHEOGRAPHICAL PAPERS
Review of the ARCHEOGRAPHICAL DEPARTMENT
NATIONAL LIBRARY OF SERBIA

Издавач
Народна библиотека Србије
PUBLISHER
NATIONAL LIBRARY OF SERBIA

Лектура и коректура
Драгана Перуничич
PROOFREADER
DRAGANA PERUNIČIĆ

Технички уредник
Мирослав Лазич
PUBLISHING EDITOR
MIROSLAV LAZIĆ

Штампа
RETRO PRINT, БЕОГРАД
PRINTED BY
RETRO PRINT, BELGRADE

Тираж
300 примерака
CIRCULATION
300

Публикације за размену и рукописе за штампу
слати на адресу:

Народна библиотека Србије
Одељење за археологију
(за Археографске прилоге)
Скерлићева 1, 11000 Београд
e-mail: vladan.trijic@nb.rs

Please, send original texts and/or publications
intended for exchange to the following address:

Narodna biblioteka Srbije
Odeljenje za arheografiju
(za Arheografske priloge)
Skerliceva 1, 11000 Beograd
e-mail: vladan.trijic@nb.rs

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

09(497.11)

АРХЕОГРАФСКИ прилози : зборник радова Одељења за археографију Народне библиотеке Србије = Archeographical papers : review of the Archeographical Department National Library of Serbia / главни и одговорни уредник Владимир Пишталo. - 1979, бр. 1- . - Београд : Народна библиотека Србије, 1979- (Београд : Retro print). - 23 cm

Годишње. - Друго издање на другом медијуму: Археографски прилози (Online) = ISSN 1452-2233
ISSN 0351-2819 = Археографски прилози (Штампано изд.)
COBISS.SR-ID 15982082

YU ISSN 0351-2819
UDK 091